

Received / Geliş
04.11.2019

Article History
Accepted / Kabul
24.12.2019

Available Online / Yayınlanma
25.12.2019

DISCOURSES ON THE EMERGENCE OF NATIONALITIES AND PAUL BRASS

MİLLETLERİN GELİŞİM SÜRECİNDE PAUL BRASS VE ELEŞTİRİLER

Ömer Fuad KAHRAMAN¹

Abstract

Paul Brass argues that nations are the product of a modern society. This advocacy will bring the search for the answer to the question of the conditions under which the nations have emerged. Brass claims that groups of people who have completed the ethnic consciousness of nations have emerged with political demands. As a result, according to the thoughts of Brass, the difference of nations from ethnic groups lies in their ability to produce social processes that can raise political demands. A detailed analysis of the elements that politicize ethnic groups is therefore necessary. Although the study explores these elements, it critically examines the claims made by Brass.

Keywords: Nation, Paul Brass, Politicalization, Ethnic, Ethnicity.

Özet

Paul Brass, milletlerin modern çağların ürünü bir toplum örgütlenmesi olduğu savunusundadır. Bu savunu, milletlerin hangi şartlarda ve ne şekilde ortaya çıktıkları sorusunun da cevabına arayışı beraberinde getirecektir. Brass, milletlerin etnik bilinçlerini tamamlamış insan grupların siyasal taleplerde bulunmasıyla ortaya çıktıklarını iddia eder. Bundan olarak, Brass'ın ortaya attığı düşüncelere göre milletlerin etnik gruplardan farkı, onların siyasal talepler ileri sürebilecek toplumsal süreçleri üretebilmelerinde yatmaktadır. Öyleyse, etnik grupları siyasallaştıran unsurların ne olduklarına dair detaylı bir analizin yapılması şarttır. Çalışma bu unsurları irdelemekle birlikte Brass'ın ortaya attığı iddiaları eleştirel bir gözle irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Millet, Paul Brass, Siyasallaşma, Etnik, Etnisite.

¹ Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, kahraman.fuad@gmail.com

Giriş

Brass'a göre bir milletin gelişmesinde iki aşamadan bahsedilebilir. Bunlardan ilki grubun etnik kategoriden etnik topluluğa geçmesidir. Bunun içinde mesela ilgili insanlar arasında topluluk oluşturacak biçimde ortak bir dil veya din veya lider etrafında birleşerek öz bilinç geliştirme aşaması tamamlanır. Aynı zamanda millet olmaya dair sembollerin sübjektif anlamları derinleşerek bireyler arasında olmaktan çok daha kişilerarası ilişkilerde, yani toplum içerisinde ortaya çıkar. Yani mesela dil artık sadece kişileri birbirine bağlayan bir araç olmaktan çıkıp grup kültürünün mirası olarak yeniden değer kazanır; din kişisel olmanın yanında grubu birbirine bağlayan kolektif bir tecrübe dizini olarak ortaya çıkar; tarihsel alanlar ve ortak alanlar topluluk için kutsal bölgeler olarak nitelendirilir. Bu aşamada sembollerin bir arada eşleştirildikleri de görülür: mesela grup liderleri belli bir dilin belli bir bölgede tek bir şekilde hâkim olmasını isterler. Mesela bu bölgede yer alan ve tek bir dine inanan bir grp insan, din kurallarının yazılı olduğu dili korumak için arayışta ve hatta bu dilin grup dili olması yönünde tanınmasında talepler ileri sürerler. Bu tür etnik kategorizasyonların ortaya çıkması ancak erken dönem çok etnikli toplumlarda görülebilir. Çünkü bu toplumlarda henüz dil standartlaştırılmamış, dini gruplar yüksek şekilde kurumsallaşmamış ve sosyal ayrışma yaygın şekilde yerleşmemiştir (Brass, 1991: 22).

İkinci aşamada ise etnik grubun tamamı için sosyal, ekonomik ve politik hakların edinilmesi ve eklenmesi gelmektedir. Grubun taleplerine ve ihtiyaçlarına göre bu hakların içeriği, yaygınlığı, boyutu ve gruba dağılımı değişebilir. Haklar göreceli olarak sivil, eğitim ve politik fırsatlar olarak bireylere tanınabilir ya da grubun tamamının siyasal bir bütün veya millet olarak, kurumsallığının tanınması adına ileri sürülebilir. Bu hakların tanınması ile etnik grupların politik arenada kendilerini göstermeleri mümkündür; böylelikle etnik grupların millet olma süreçleri tamamlanmış olacaktır (Brass, 1991: 23).

Millet olma sürecinin yukarıdaki şekilde resmedilmesinde açıklanması gereken bazı noktalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki hangi şartlar altında hangi etnik grupların etnik topluluklar olacağı ve hangi etnik talep ve isteklerin, etnik rekabetin ve etnik çatışmaların yer alacağı sorusudur. İkincisi hangi şartlar altında etnik toplulukların millet olma statüsü için talepte bulunacakları ve başarılı olmaları için hangi gerekliliklere ihtiyaç olduğu sorusudur. Üçüncüsü insanların kültüründe, davranışlarında ve bağlılıklarında, onları etnik gruptan millete yönlendiren değişimi neyin açıklayacağıdır. Dördüncü olarak sorulacak soru ise aynı grup içerisinde etnik ve milli hareketlerin gelgitler yaşamasının, farklı zamanlarda ve farklı yerlerde yeniden etnik ve milli hareketlerin ortaya çıkmasının nasıl açıklanacağıdır. Çalışma, bu doğrultuda Brass'ın ortaya attığı ve yukarıda açıklanan fikirlerini eleştirmek cihetindedir. Böylelikle millyetçilik yazınında oldukça az analiz edilmiş bir fikir olarak Brass'ın görüşlerinin tahlil edilmiş olacaktır.

Millet Olma Farkındalığı

Etnisitenin, toplumdaki sınıf ayrımına bir alternatif yapılanma ve kimlik aidiyeti sunduğunu söyler Brass. Etnik gruba ait kişilerin etnisitelerini politik arenadan statülerinin değişmesi yönünde, ekonomik refah, sivil haklar veya eğitim fırsatları edinme doğrultusunda kullanarak, çıkar gruplarına benzer, üyelerine avantajlar sağlayacak şekilde hareket ettikleri görülebilir (Brass, 1991: 19). Bundan öte olarak, bu tür grupların mesela politikacılardan üyelerine eğitim avantajları sağlamaktan başka, kendi üyelerinin eğitimlerini kendilerinin vermesi yönünde istekleri de olabilmekte veya daha da ileri giderek kendi yaşadıkları bölgelerde kendi topraklarını kontrol etme yönünde –bir anlamda devlet olma yönünde- istekleri de bulunmaktadır (Vermulen ve Govers, 1997: 4). Bu istekleri başarmaları halinde etnik toplulukların

“millet” veya “milliyete” dönüştükleri iddia edilmektedir (Brass, 1991: 19). Yani milletin tanımını siyasallaşmış etnik topluluklar olarak veya politik sistemde hakları kabul edilmiş etnik topluluklar olarak ifade etmek mümkündür². Yani etnik gruplar ile milletler arasındaki fark milletlerin siyasal araçlara, haklara ve tanınmışlık gibi siyasal ayrıcalıklara sahip olmasıdır. Bu konuda Brass, bir etnik grubun millet olabilmesi için illa ki ayrı bir devlet kurmuş olma zorunluluğu bulunmadığını; bunun yerine var olan politik sistemde başka bir devletin içerisinde politik haklarının tanınmış olmasına istinaden millet olduklarını iddia etmektedir (1991: 20).

Bir etnik grubun millet mertebesine yükselmesinde, gruba liderlik eden kişilerin farklı sembollere vurgu yapması ve alternatif grup sınırları çizmesi muhtemeldir (Brubaker, 2013: 5). Mesela 19 yy.’da Yunan milletin ortaya çıkmasında farklı millet tanım ve kapsamalarının ortaya atıldığı görülmüştür. Grek liderlerin Grek Ortodoksluğunu, Grek dilini ve Helenik atalardan gelen Grek mirasını ne ölçüde ne kadar bir araya getirdiklerine, hangilerini seçtiklerine, hangilerini seçmediklerine göre farklılık gösteren tanımlamalar yapılmıştır. Bazı Grek liderlerin Ortodoks olan ve Grekçe konuşan insan gruplarını siyasal birliktelik içerisinde gösterdikleri görülmüştür. Fakat 1830 ve 1922 yılları arasında Grek milliyetçilerin Grek devletinin Helen medeniyetinin sınırlarına taşmasını amaçladıkları da bilinmektedir. Bu genişlemeyle Ortodoks olmalarına rağmen Grekçe konuşmayan insanların da devlet ve en önemlisi etnik kimlik kapsamına dâhil edildikleri görülmektedir. Bunun yanında Grekçe konuşan ama Ortodoks olmayan Helen soyundan gelen insan grupları varken Helen soyundan gelip ne Ortodoks olan ne de Grekçe konuşan insanların da var olması, genişletilmek istenen kimlik temelinde sorunların ve çatışmaların çıkmasına neden olmuştur. Bu tarz bir düşünce ile girişilen genişlemeci ve irridentalist hareketler, 1921-22 yıllarında Türkiye ile yapılan savaşta hezimetle uğramıştır. Buna çözüm olarak nüfus mübadelesi tercih edilmiştir. Grek milliyetçiliği de dil ve din üzerindeki eski sınırlarına geri çekilmek zorunda kalmıştır (Haarman, 1999: 64; Brass, 1991: 32).

Öyleyse etnik grupların siyasal örgütlenmelere ve politik anlamlara ulaşması, onların bir millet olup olmadığı konusunda soruların cevabı niteliğindedir. Bu açıdan yaklaşıldığında ise siyasallaşmanın nasıl, ne şekilde, ne zaman ve hangi şartlar altında olabileceğine dair cevaplanması gereken sorular ortaya çıkacaktır.

a. Siyasallaşma

Brass milliyetçiliği siyasi bir hareket olarak görmektedir; siyasal örgütlenme ise etkili bir siyasi liderlik ve kaynaklardan oluşur. Bu kaynaklar, siyasal sistemden istenen taleplerin başarılı bir şekilde yerine getirilmesini sağlayacak desteklerin edinilmesini ifade etmektedir. Ayrıca milliyetçi hareketler diğer alternatif siyasi gruplara karşı rekabet edebilmelidir ve hükümetin kendilerini baskılamasına veya siyasi güç kaynaklarını kesme girişimlerine karşı direnç gösterebilecek şekilde güçlü olabilmelidir. Brass’a göre etkili siyasal örgütlenme, etkili liderlik ve bunlara zemin oluşturacak kaynakların bulunması, hareketin sonuçlarını etkileyecek en önemli bağımsız değişkenlerdir (1991: 48).

Etnik grupların siyasi hedeflerinde başarılı olup olmamaları, bu grubu toplumun grup bütünlüğünü sağlamayı isteyen elitler tarafından harekete geçirilip geçirilmemeleri fark etmeksizin, dört faktöre bağlı olarak varsayılmaktadır (Brass, 1991: 41):

(1) grubun avantajına veya dezavantajına bakmaksızın, kaynakların eşit olmayan dağıtımlarına karşı grubun dirençleri veya direnç algıları;

² Millet olmanın veya bir milliyete ait olmanın olmazsa olmazları arasında devlet kurmuş olmak gibi bir iddiayı savunmayan düşünürler de bulunmaktadır. Bu konu tartışmalıdır. Konu hakkında detaylar için bknz (Barth, 1969; Brubaker, 2013; Brunet-Jailly, 2017; Kertzel ve Arel, 2002; Warminska, 1997).

(2) grubun siyasal hareketleri inşa edecek kurumsal kaynakların yaratılmasına dair toplumsal bilinç dereceleri;

(3) hükümetin grubun isteklerine ve şikâyetlerine verdiği tepkiler;

(4) genel politik şartlar.

Bazı toplum kaynaklarına sahip ve bunları yönlendirebilen siyasal hareketlerin, bunu gerçekleştiremeyenlere göre daha etkili ve başarılı olduklarını söylemek mümkündür (Brass, 1991: 48). Başarılı milliyetçi hareketlerin³ pek çoğu, milliyetçilik hareketlerinden doğan sosyal mobilizasyonun yaşanmasından önce kendi kaynaklarını yaratabilmiş ve bunlardan faydalanmanın imkânını elde etmişlerdir. Örnek olarak Avrupa'daki Yahudi toplumunun, sosyal mobilizasyona gitmeden önce kendi burjuvazisini oluşturabilme imkânını bulması verilebilir (Handelman, 1997: 310).

Toplumun tamamının temsilcisi olmak yerine, kendisini toplumsal bir grupla özdeşleştirmeyi daha çok tercih eden ve bu grubun çıkarlarını takip etmeyi başaran siyasal hareketler, harici ve dâhili siyasal rakiplerine karşı daha kolay üstünlük kurabilmektedir (Brass, 1991: 48). Mesela Siyonist Hareket kendisini Yahudi toplumuyla özdeşleştirmeyi becerebilmiştir. Bu özdeşleşme o dereceye ulaşmıştır ki Siyonist Harekete karşı gerçekleştirilen saldırılar, Yahudiler ve destekçileri kadar dış dünya için de anti-Semitizm olarak algılanabilmektedir (Handelman, 1997: 311-312). Buradan hareketle şu sonuca ulaşılabilir: siyasal hareketlerin nihai hedefi, üzerinde durdukları sosyal grubun tek ve rekabet edilemez temsilcisi haline gelmektir. Böylelikle sosyal gruba ve bu gruba ait olan her şeye yapılan atıflarla siyasal hareketlerine ve bu harekete ait olan her şeye yapılan atıflar aynı merkeze yönlendirilmiş gibi tepki alması, aidiyetin aynı potada eritilmesi gerçekleşmiş olacaktır. Bu durum hakkında Brass özellikle bunun etnik grubun azınlık durumunda olduğu toplumlar için geçer olduğunu; çünkü bunların rakipleri olan daha büyük grupları ve siyasal hareketleri temsil etmelerine rağmen dağınık ve parçalı bir gruplaşma ve siyasallaşma karşısında, eğer etnik siyasal hareketler sıkı bir liderlik ve örgütlenme gerçekleştirebilirlerse, onları başarıya taşıyabileceklerini söyler (Brass, 1991: 49).

Başarılı etnik siyasal hareketlerin bir diğer özelliği, üzerinde yükseldikleri grubun, grup kimliğini şekillendirme yeteneğine sahip olmalarıdır (Brass, 1991: 49). Siyonist hareketin bir Yahudi'nin kim olduğuna dair etnik kimliği belirleme yeteneği buna örnek teşkil etmektedir. Bu kimlik Yahudi bir anneden doğmuş olmak ve belirli kültürel ritüelleri taşımak kadar sosyal nitelikler taşınmasını gerektiği gibi İsrail topraklarına göç etmesi veya göç edilmesini desteklemesi gerektiği gibi politik niteliklerin taşınmasını da kapsamaktadır (Handelman, 1997: 318).

Dördüncü olarak, milliyetçi bir hareketin başarılı olabilmesi için istikrarını devam ettirebilmesi ve lider değişimlerine dirençli olabilmesi gerekmektedir. Güçlü, dinamik ve karizmatik liderler tarafından yönetilen milliyetçi hareketler, genellikle liderlerini kaybettikleri anda liderliklerini de kaybederek sarsılmaktadırlar (Kappus, 1997: 112)4.

³ Burada yer alan başarı vurgusu, milliyetçi hareketlerin amaç olarak edindikleri hedefleri gerçekleştirip gerçekleştirmemeleri değil, siyasal istek ve taleplerinin var olan siyasal sistem içerisinde karşılık bulması veya tamamen kendilerine ayrı bir siyasal sisteme ulaşma imkânlarıdır. Aksi halde milletlerin kendilerine biçtiklerini iddia ettikleri hedefleri gerçekleştirememiş olmaları onları başarısız hale getirmez. Burada kasıt, millet olma hakkındaki başarının kendisidir.

⁴ İtalyan Faşizmi Slovenya Trieste'sinde Sloven siyasal liderlerin gücünü ezdiğinde ve pek çoğunu ortadan kaldırdığında, İtalyan işgali sonrasında dahi Sloven halkın etnik semboller ve siyasal talepler oluşturmakta, lidersiz kalmaktan doğan, sorunlar yaşadıkları ifade edilmektedir. Fakat bu bir anlamda da lider yokluğunun yanında seçkinlerin toplumu yönlendirmemesinden kaynaklanan sorunlar olarak da ifade edilebilir.

Liderin kaybı, lideri takip edecek bir veliahdın, varisin veya ikinci adamın varlığı ile hızlıca ve etkili bir şekilde doldurulmalıdır. Aksi halde hareketin tamamen sona ermesi ihtimali kadar hareketten ayrılmalar yaşanması ile rakip grupların ortaya çıkması ihtimali de olacaktır. Yahudiler ve Sıktler buna başarılı örnekler oluştururken Lloyd George'un Galler'de (başbakan olmuş), Martin Luther'in Amerika'da (vefat etmiş) devam ettirilemeyen liderlik boşlukları başarısızlık olarak sayılabilir (Brass, 1991: 49).

Sonuncu olarak, milliyetçi hareketin başarılı olması için en önemli maddesi, bu siyasal örgütlenmenin, üzerinde bulunduğu etnik topluluğun tek temsilcisi olarak rekabet edilemez halde liderlik sağlamasıdır. Diğer siyasal rakiplerle ve toplumun siyasal olarak dış ilişkilerinde, etnik grubun tek temsilcisi olarak kabul edilmesi ve grubun çıkarlarını temsil edebilmesi gerekmektedir. Mesela Hindistan'da Müslümanlardan oluşan Muslim League, Müslümanların tek temsilcisi olarak görülmekte ve Müslüman olmayan gruplarla müzakerelerde ve görüşmelerde Müslümanları temsil eden tek grup olarak tanınır (Brass, 1991: 49).

Bir toplumun millet olarak ortaya çıkabilmesi için dayandığı, kendisini diğer toplumlardan ayıran kültürel işaretleyicilerin, dil, din veya kıyafet biçimlerinin dahi olduğu söylenebilir. Fakat siyasallaşmanın altında, siyasal taleplerin ortaya çıkmasına neden olacak koşulların sağlanması da gerekmektedir. Bu başlık altında eşitsizlik (relative deprivation) ve görelî yoksunluk ile kaynakların elde tutulması iki ayrı bölümde incelenecektir.

I. Eşitsizlik, Görelî Yoksunluk ve Etnik Farklılıklar

En basit şekliyle, milliyetçiliğin yerel bir etnik grubun yabancı bir grup tarafından açıkça sömürülmesine, yerel grubun tepki vermesi yoluyla ortaya çıktığı savunulmaktadır. Bu durum bir sınıfın diğerine karşı tavırlarında da ortaya çıkabilir. Fakat etnisite ve milliyetçilik üzerindeki güncel çalışmalar eşitsizliğin tek başına milliyetçi hareketleri doğurmaya yetmediğini; üstelik buna karşın bazı örneklerde milliyetçi hareketlerin baskın grup içerisinde ortaya çıktığını göstermektedir (Brass, 1991: 41).

Açık eşitsizliklerin milliyetçiliğe sebep olduğunu varsaymak yerine, ortaya atılan teorilerden bir tanesi insanlar ve gruplar arasında göreceli yoksunluk⁵ ve engellenme duygusunun buna neden olduğunu tartışır. Bu yoksunluk, insanların hak ettiklerine inandıkları mal ve şartların kendilerine sağlanmasında denge kurulması ve bu mal ve şartlara ulaşmalarının, bunları korumalarının mümkün olduğunu düşünmeleri durumunun bozulması şeklinde tanımlanabilir (Brass, 1991: 42). Bu tür bir sosyal anlamda geri itilmişliğin, imkânlarla ulaşamamanın göreceli yoksunluğu ortaya çıkardığı savunulmaktadır. Bu konuda Yugoslavya'da Hırvatların ekonomik durumları incelenebilir. Hırvatlar ve Sırlar arasında yaşanan ayrımın sebebinin, gerçek eşitsizlerden kaynaklanmak yerine (Hırvatlar ekonomik imkânlarla Sırlara nazaran daha çok ulaşmakta olmasına rağmen), Hırvatların ekonomik edinimlerinde Batı Avrupalı devletlere benzer bir refah beklentisi taşımaları ve bunun Yugoslavya yönetiminde mümkün olmadıklarına inanmalarında yatmaktadır (Duijings, 1997:200-203).

⁵ Görelî Yoksunluk Teorisi (relativedeprivationtheory) kişilerin veya grupların kendi içinde buldukları sosyal, siyasal, ekonomik... Şartlar ile diğer kişi ve grupları karşılaştırmaları sonucunda, kendilerini onlardan daha geride bulmaları ve arka planda bırakılmış hissedeceklerini iddia eder. Teoriye göre gruplardan biri, diğerine nazaran daha avantajlı sosyo-politik ve ekonomik imkânlarla sahipken, bu durum diğerleri üzerinde memnuniyetsizlik, kızgınlık, kırgınlık, öfke gibi birey ve grup davranışlarına yansiyacak duygu biçimleri gelişmesine neden olur. Konu hakkında daha detaylı bilgi için bknzWalker, Iain ve Smith, Heather J. (2002) RelativeDeprivation: Specification, Development, and Integration, Cambridge UniversityPress, UK.

Fakat bu tarz bir açıklamanın belli başlı problemleri vardır. Bunlardan biri, farklı toplumlarda farklı etnik gruplar tarafından tecrübe edilen göreceli yoksunluğun yeterli şekilde ölçülebilmesine ve tanımlanabilmesine imkân olmadığıdır. Bundan dolayı “en çok yoksunluğu çeken etnik grubun en milliyetçi olanı” olacağı gibi iddiaların da test edilebilmesi de mümkün olmayacaktır. İkinci problem ise göreceli yoksunluk teorisinin milliyetçilerin argümanlarını ve efsanelerini, toplumda yer alan yoksunluğu ölçmede bir veri olarak görmesidir. Üçüncü sorun ise yoksunluk teorisinin toplum içerisinde yer alan ayrıcalıklı grupların milliyetçiliklerini açıklamaktan uzaktır (Brass, 1991: 42).

Eşitsizlik teorisine dair geliştirilen bir diğer değerlendirme, Glazer ve Moynihan (1975: 12-24) tarafından üretilmiştir. Bu teori etnisitenin nasıl siyasallaştığına dairdir. Temel savunuları toplumda yer alan baskın grubun, toplumda kendi avantajlarını korumak üzere eşitsizlikler geliştirdikleri ve bunun kurallarını koyduklarını; baskın olmayan etnik grupların ise bu kurallarla başarılı olamadıklarını iddia etmektedir. İçlerinde tek bir baskın grubun olmadığı toplumlarda ise etnik çatışma kaçınılmazdır çünkü topluma hâkim olması istenen, farklı etnik gruplardan gelen farklı normların/kuralların rekabeti söz konusudur (Brass, 1991: 42). Geliştirilen bu teorisinin pratikte gerçekleşen süreçlerde bir anlamlılığı olup olmadığını bilmek gerekir. Glazer ve Moynihan’a göre Hindu tüccarların Kenya’da çıkarılmalarında, Hinduların Afrikalılardan daha iyi tüccarlar olmaları yatmaktadır (1975: 18).

Afrikalıların Hinduların statülerini ellerinden almalarına yol açan süreçte, Afrikalılar tepkilerini Hindulardan nefret ederek ve onları ülkelerinden çıkararak gösterdiler. Buna göre Hinduların, Afrikalılara ait olduğu varsayılan ekonomik kaynak ve imkânlara sahip olmaları ve Afrikalıların bu kaynaklara ulaşmaktaki talepleri, nefret ve ihraçların altında yatmaktadır, denilebilir. Aslında bu teorisinin, milletleşme süreçlerini basite indirgediği için eleştirildiği de söylenir. Bu örnek için, Afrikalıların Kenya’da güç kazandıkları zamanda, güçlerini kültürel olarak azınlıkta kalmış etnik grupların ekonomik çıkarlarını elde etmek için kullandıkları; yani Afrikalılar için etnik çatışmayı azaltacak, ekonomik fırsatlar yaratacak, daha uzun vadeli politik ve ekonomik planlar kurgulamak yerine, azınlıkta kalmış etnik grupların üzerine gittiklerini söyleyebiliriz (Dorian, 1999: 29). Başka bir deyişle, bu durum (varsayıldığı üzere) statü farklılıklarından kaynaklanan bir rekabet yerine iki grup arasında kaynakların eşit şekilde değerlendirilmesi uğruna yapılmış bir çabadır. Teoriye göre statü farklılıklarından, statülerin ele geçirilmesinden yana yaşanan rekabetten dolayı değil, ancak kaynaklara ulaşımındaki rekabetin etnik bilinci geliştirdiğinden bahsedilebilir (Brass, 1991: 43). Buna dair başka bir örnek Doğu Avrupa’da baskın milletlerden gelen güçlü sınıfların, Kenya’da ekonomik, ticari ve finans sektörlerini ellerinde tutan Hindulara benzer şekilde, yine bu benzer sektörleri ellerinde tutan Yahudilerin 19 ve 20. yy. başlarında uğradıkları kaynak ve iş imkânlarını kaybetmeleridir (Phillipson, 1999: 95).

Peki, milliyetçilik teorileri içerisinde eşitsizlik söylemlerinin işgal ettiği yer neresidir? Eşitsizliğin açık varlığı veya sübjektif algısı milliyetçiliği vazgeçilmez kılmaktadır, fakat bu mecburiyete milliyetçiliğin kendisi bir açıklama getirmekten uzaktır da aynı zamanda. Kesin olan şey şudur ki, her milliyetçi hareket kendisini (kendi varlığını) üzerindeki baskılar yoluyla anlamlandırmaya, meşrulaştırmaya çalışır (Brass, 1991: 43). Amerika’daki Siyahi milliyetçiler kendi isteklerini meşrulaştırabilmek için ekonomik ve statü bakımından pozisyonlarındaki eşitsizliklerden hareket ettiler. Diğer taraftan Afrikaner (beyaz) milliyetçiler, eğer siyahilerle kendilerine eşit mikyasta politik imkânlar tanınırsa kendilerinin sayı olarak az olmalarından dolayı dezavantajlı duruma düşeceklerini; bu sebeple kendi durumlarını koruyacak bir politik sistemde temsil edilmelerinin gerektiğini savunmuşlardır. Böylece kendi iktidarlarını ve otoritelerinin kaynaklarını meşrulaştırıcı söylem ve araçlara ulaşmış olurlar.

Brass, rekabetçi milliyetçiliğe doğru giden pek çok etnik grup çatışmasının, birbirine karşı dezavantajlı ve ayrıcalıklı iki grup arasındaki bir yere düştüğünü savunur. Devamında, bazen karşıt etnik grupların birbirleriyle heterojen şehir alanlarında doğrudan karşılaştığını, bazen de çatışma durumunun bir ülkeye veya bölgeye eşit olarak dağıtılmamış etnik gruplar içerisinde çıkmasının da muhtemel olduğunu söyler. Ayrıca, milliyetçilik, genellikle yeni elitlerin şehirlerde yer alan etnik sisteme karşı bir meydan okuma ortaya koyduklarında veya ekonomik kaynakların ve siyasal gücün etnik olarak farklı bulunan şehir ve taşra grupları arasında veya bölgelerde dağıtımına dair hâlihazırda sisteme karşı olmalarında ortaya çıkıp gelişmektedir, demektir (Brass, 1991: 44). Sanayileşme ve siyasal merkezleşme ile iş fırsatlarının şehir merkezlerinde toplanması ve bu fırsatların yetişmiş elemana olan ihtiyacı, bu etnik çatışmanın doğmasını zorlayıcı-etkileyici en büyük faktörlerdendir. Çoğulcu toplumlarda dilin kritik bir öneme sahip olması da bu dönemle birlikte başlamaktadır. Çünkü resmi dilin hangisi olacağı ve hangi dilin eğitim ortamında sunulacağı ve bu dille eğitim alanların en iyi iş imkânlarına ve bunun sunduğu imkânlara ulaşacağına karar vermek önemli hale gelmektedir. Hangi dilin resmi dil olacağı ve iş imkânlarında kullanılacağına karar vermek, aynı zamanda hangi etnik grubun ayrıcalıklı hale geleceğine de karar vermek; hatta diğerlerinin asimile edilmesine açık fırsatlar oluşturmak anlamlarına gelmektedir (Gellner, 1992: 65, 185).

Milliyetçilik ayrıca etnik gruplardan biri veya birkaçı şehirlerin merkezlerinde, diğeri veya diğerleri şehir kenarlarında yoğunlaştıkları ve baskın grup oldukları zaman ortaya çıkabilir. Alman örneğinde olduğu gibi dil ve kültür kimlikleri şehirli gruplardan farklı olan taşralı grupların şehir bölgelerine göç etmesi çatışmaların yaşanmasına neden olabilir. Taşra gruplarının, şehir grupları tarafından dil ve kültür olarak domine edilen şehir bölgelerine taşınmaları çatışmaları doğurmuştur. Bu durum, ya göç eden grubun yerleşik grubun dilini ve kültürünü kabul ederek asimile olmasıyla, ya da yerli grubun yerinden edilerek yeni gelen grup tarafından işgale ve dolayısıyla onların dil ve kültürlerini kabul etmesiyle veya da bu iki grubun çok dilli ve kültürlü bir toplum oluşturmasıyla sonuçlanmaktadır (Brass, 1991: 45).

II. Dil, Eğitim ve İstihdam ile Kaynakların Elde Tutulması

Etnik milliyetçi çatışmaların karşılaşma alanları eğitim ve politika alanlarındadır. Bu alanlar eğitim alanında okullar ve eğitim kurumlarıyken, siyaset alanında kurumların ve hükümetin gücüdür. Dezavantajlı grupların öncelikli olarak talep edecekleri husus, eğitim kurumları üzerinde kontrol sağlamalarıdır. Eğer coğrafi olarak belli bir yerde toplanmış belli bir etnik gruptan bahsetmek mümkünse, bu sefer istekleri eğitim yönündeki taleplerine ek olarak, siyasal alanda da güç sahibi olmaktır. Eğitim kurumları iki sebeple kritik öneme sahiptirler. Bunlardan ilki bu eğitim kurumlarının yeni ortaya çıkan elitler için iş imkânlarının kapılarını aralamasıdır⁶. Bunun yanı sıra ikinci olarak da etnik grup üzerindeki kontrolün sağlanmasına katkı sunar (Brass, 1991: 45; Lentz, 1997: 65). Her kim eğitim kurumlarını kontrol ederse, onun etnik grubun kültürel farklılıklarının korunup korunmayacağına dair kararı verdiğinden bahsedilebilir (Lentz, 1997: 40). Böylelikle siyasal olarak mobilize olacak etnik grubun zeminini oluşturup oluşturmamak da buna ilişkin bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır (Brass, 1991: 45).

Çok dilli olan ve gelişen toplumlarda temel çatışma alanlarından bir tanesi eğitim ortamına dair olanıdır. Doğu Avrupa'da Almanca'nın okullarda 18 yy da okutulmasına

⁶ Ayrıca eğitim yoluyla elit kademelere yeniden birey yetiştirilmesi ve eğitim almış bireylerin etnik farklılıkları ve farkındalıkları yeniden üretmesine fayda sağlarken, baskın etnik gruplar için dezavantajlı gruplara karşı, onlara kısıtlı eğitim verilmesi yoluyla, bir baskı aracı olarak da kullanılabilir (Kappus, 1997: 97; 100).

karşı direnç gösteren Macarlar ve Lehler ile aralarındaki sorunlar, buna örnek verilebilir (Brass, 1991: 46).

Eğer dezavantajlı etnik grup, azınlık olarak bir bölgede yoğunlaşırsa, bu coğrafi alanda bu grubun elitleri, kullandıkları dilin bölgeye hâkim olan dil olarak kullanılmasını ve resmi-yönetim dilinin öncelikle etnik gruba ait olan dil olmasını talep edebilirler (Safran, 1999: 82). Üstelik bu grubun siyasi-idari bir takım haklar, yetki devri; iç işlerinde özerklik veya bağımsızlık taleplerinde bulunması mümkündür. Yani bir anlamda politik sistemin tamamında, demokratik haklarını kullanarak güç elde edeceklerdir (Brass, 1991: 46).

Bu sebeple, etnik milliyetçilik ve çatışmalar genellikle sanayileşmiş merkezi devletin eğitim, teknoloji ve idari ihtiyaçları içerisinde gelişmektedir ve önceki dezavantajlı etnik grubun demokratik talepleri, etnik tabakalaşma, ekonomik ve politik kaynakların dağıtılmasına dair var olan sistemin devamlılığını sağlamasında zorlanmalara neden olmaktadır. Yeni elit gruplar kültürel olarak ayrı, dezavantajlı grupların içerisinde çıkmaktadır. Bu grupların ve elitlerin amaçları, baskın grup tarafından kontrol edilen ekonomik ve siyasi imkânlar için mücadele etmektir. Rekabetin en geniş olduğu ve baskın elitlerin uzlaşmaktan yana olmadığı durumlarda, dezavantajlı grupların hoşnut olmadıkları içerikler milliyetçiliğe dönüşmektedir. Bu tarz milliyetçi hareketlerin ne kadar geniş bir tabana hitap edecekleri ve başarıya ulaşip ulaşamayacakları, grup içerisindeki sosyal karakter, politik iletişim ve organizasyon ile diğer etnik gruplarla arasındaki siyasal ilişkilere dayanır. Bir etnik milliyetçi grubun başarıya ulaşabilmesi için, milletleşme sürecini başlatan elitlerin, grup içerisindeki sınıfların çıkarlarını takip edebilmesi gerekir (Brass, 1991: 46).

Başka bir ifadeyle sosyal mobilizasyon, sanayileşme ve bürokratikleşme içerisinde, toplumun etnik gruplarının göreceli olarak değerli kaynaklar ve fırsatlar için rekabet etmesi; kısacası toplumda yer alan işbölümü ve kaynak dağıtımının, kimin ne kadar ve hangi payı alacağı konusundaki rekabetin, etnik grupların yükselip alçalması için veya ortaya çıkıp çözümleri için gerekli mekanizmaları doğurduğundan bahsedilebilir. Bu bağlamda, farklı etnik grupların veya etnik grup potansiyellerinin yer aldığı toplumlarda eğer bir etnik grubun diğerine karşı üstünlük elde etmesini sağlayan bir sistemin (mesela siyasal veya ekonomik sistem) varlığından bahsetmek mümkünse, dezavantajlı gruba dönüşen grupların milliyetçi hareketlerle meşgul olması muhtemeldir. Fakat dezavantajlı grubun kendilerini, mahrum bırakılmış pozisyonda görebilmeleri için öncelikle, rakip oldukları etnik grubun elinde tuttuğu ekonomik, politik veya sosyal imkânlardan herhangi birine ulaşmaya, onu ele geçirmeye çalışmaları gerekir. Bu noktanın Brass'ın çalışmalarında göz ardı edildiği bir gerçektir.

Bundan da önemlisi, dezavantajlı etnik grubun ilk önce bu imkânlara ulaşabilmek için yeterli "imkânı" elinde bulundurabilmesi gerekir. Mesela bir etnik grubun politikadan göreceli olarak men edildiğini görebilmesi için, ilk önce politikada rekabet edebilecek veya en azından politik arenada kendisini gösterebilecek elitleri yetiştirmesi; bu elitlerin yetişebilmesi için gerekli şartları barındırması gerekir. Bu şartlar da modernizmle birlikte gelmektedir. Modernizmin bu gruba sağladığı eğitim ve sosyal imkânların bu fırsatı sağlaması, madalyonun iki yüzü gibidir. Bir taraftan etnik olarak baskılanmaya alınan grubun, diğer taraftan tam da bu yolla etnik baskılanmaya karşı direnç gösterebileceği araçları elde etmesi manidardır ve kritiktir. Mesela etnik azınlıklara eğitim vererek onları asimile etmeye çalışmak, aynı zamanda bu gruplara kendilerini savunmaya yarayacak, bu grubun sosyal olarak korunmasına yarayacak elitleri de bu eğitimle yetiştirmesi muhtemeldir.

Ele geçirmeye çalıştıktan sonra ise bu elitin, bunu başaramadığını görmesi veya başarsa dahi "eşitleri" gibi imkânlara sahip olmadığını görmesi ile kendisine bunu

yaşatan sistemin tamamını protesto ederek kendi etnik grubunu mobilize etmeye çalışması beklenebilir. Bu tür mobilizasyon, bir ailenin, kabilenin veya bir grup kısıtlı insanın çevresinde şekillenebilirken, etnik grubun tamamına yayılabilecek milliyetçiliğe veya toplumdaki farklı sınıfların içerisinde bütünlükle savunulmaya yarayacak sınıf mücadelesine dönüştüğü görülebilir. Bu tür bir mobilizasyon aynı zamanda toplumda yer alan işbölümüne, kaynaklara ve güç merkezlerine dair rekabette daha etkili ve etken bir mücadele içindir (Brass, 1991: 47).

b. Hükümet Politikaları ile Liderlik

Siyasallaşmanın ardından milletlerin ortaya çıkmalarına etki eden bir diğer önemli faktör de altında yaşadıkları devletlerin veya siyasal örgütlenmelerin kendilerine karşı tuttukları ve uyguladıkları politikalarıdır. Bu politikalar etnik toplulukların millet olma süreçlerine olumlu ya da olumsuz etkilerde bulunabilirler.

Hükümet politikalarını ve kurumsal mekanizmalar bir grubun ayrı bir kimlikle ve ayrı amaçlarla yaşama isteğine ciddi etkilerde bulunur. Hükümetlerin, etnik grupların ayrı etnik kimlikler geliştirmesine müsaade etmeyecek veya etnik politik grupların etkilerini azaltacak doğrultuda politikalar geliştirmesi mümkündür. Bu durum, gruplar üzerinde soykırım, sınır dışı etme gibi aşırı hamleler içeren baskı araçları kurma veya bu etnik grupların potansiyel güç kaynaklarından elde ettikleri destekleri kesmek için eğitim aracılığıyla asimilasyon gerçekleştirme; ya da etnik grupların temsilcilerine, elitlerine ve liderlerine kurumsal yapı ve toplum içerisinde prestijli ve güçlü makamların terk edilmesi gibi politikalar uygulanabilir. Buna alternatif olarak, hükümetler çoğulcu politikalar tercih edebilirler. Bu politikalar içerisinde ulus devlet anlayışına alternatif olarak federalizmin kabulü, farklı etnik grupların kendi ana dillerinde eğitim almalarına müsaade edilmesi veya etnik gruplara kendi kültürlerini koruma, geliştirme ve muhafaza etme imkânlarının çeşitli yollarla tanınması sayılabilir. Bundan farklı olarak, doğrudan etkileme yollarından başka, hükümetler etnik grupları doğrudan olmayan yollardan da etkileyebilir. Devlet kaynak ve imkânlarının hükümet istihdamı içerisinde dağıtılması, etnik çatışmaların gelişmesine etki edebilir (Brass, 1991: 50; Gellner, 1992: 42).

Ortaya çıkma potansiyeli olan milliyetçi hareketlerin bitebilmesi için bu grubun elitlerinin istek ve taleplerinin siyasi ve ekonomik sistem içerisinde karşılanması, doyurulması gerekir. Bunun dışında eğer bu hareketleri takip edecek insanlar, var olan ekonomik ve siyasal sistem içerisinde taleplerine karşılık bulurlarsa da bu tarz hareketlerin sonlanması kuvvetle muhtemeldir (Kappus, 1997: 99). Köylülerin veya taşralıların, kendilerinin ve kendilerini temsil eden elitlerin sistemde güç muhafaza eden makamlara ulaşabilmesi ve ayrıca tarım politikalarının ve taşra patronaj sisteminin kendi lehlerine olduğunu fark etmesi halinde, bu kesimin şehirli entelijansyanın dil ve kültürlerini korumadaki ısrar ve taleplerini takip etmeleri beklenmemelidir. Benzer şekilde iş pazarının sanayi sektörüne yayıldığı, şehirli işçilerin ve topraksız köylülerin bu yayılmadan pay aldığı durumlarda etnik görüşlere ve görüşlere kaymayacakları beklenmelidir. Eğer şehre yeni katılan insan gruplarına yetecek kadar hızlı ve etkin şekilde iş imkânlarının yükselmemesi durumuyla karşılaşılır ve tercih edilen iş pozisyonları farklı etnik gruplardan gelen kişilerce işgal edildiği görülürse, kitlelerin milliyetçi/etnik hareketlerden etkilenmesi söz konusu olabilir (Brass, 1991: 47).

Millet oluşturma sürecinin kesinlikle bütünleşik bir millettten oluşan otonom veya bağımsız bir politik yapıya kavuşmakla sonuçlanması beklenmemelidir. Aynı şekilde devlet oluşturma/kurma sürecinde devlet otoritelerinin kesin şekilde devlet sınırları ile bağlı ve bütünleşik bir millet oluşturmakla bu süreci sonuçlandırması da beklenmemelidir (Hobsbawm, 1995: 159). Brass, çoğu kez çok etnikli bir toplumda etnik grupların birbirleri ile uyum yakalamalarının doğal olduğunu iddia etmektedir.

Devlet otoritelerinin ise bazen belli şekildeki etnik çeşitliliklere tolerans⁷ göstermesinin, onlara birlik anlayışını zorla kabul ettirmeye çalışmaktan daha siyaseten akıllıca olacağını gördükleri de söyler (Brass, 1991: 21).

Ortak bir politik sistemde, farklı etnik grupların isteklerinin ve taleplerinin karşılanabilmesi için kurumsal mekanizmanın⁸ imkân sunduğu yapı, federalizmdir. Federalist çözümler, merkezi otoritelerin önceliklerinin bütünlüğü, bölgesel birliği korumak olduğu durumlarda anlam kazanır. Merkezi otorite bu durumda, federalizmi ayrılma ve parçalanmadan önce (bunun yerine) son çare olarak görürler (Brass, 1991: 52). Fakat aynı zamanda etnik gruplara federalizmle tanınan ayrıcalıkların, onların ayrılmaları yönündeki isteklerinde daha ısrarcı ve istekli olmaları için gerekli zemini ve şartları oluşturduğu; federalizmin bir çözüm olarak değil, bir araç olarak ortaya çıktığı yönünde eleştiriler de bulunmaktadır⁹. Yugoslavya ve Çekoslovakya buna örnek olarak verilebilirken Amerika ve Rusya federalizmin bir dönemle de olsa etnik grupların isteklerinin federalizmle sınırlı kaldığı, yani karşılandığı, örneklerdir.

Hükümetler tarafından belirlenen dil politikaları, o dili konuşan etnik grupların tanınıp tanınmadıklarına dair, yani siyasal talepleri olarak anadil isteklerinin sistemde başarıya ulaşp ulaşmadığının göstergesi olarak, önemli bir veridir. Devletler farklı etnik grupların dillerini eğitim dili olarak kabul edebilir, bunların resmi dil olarak kullanımının önünü açabilir; bu politikaları devlet sınırlarının belli bölgeleriyle kısıtlayabilir veya dil kullanımını bazı belli alanlarda kullanılmak üzere kısıtlayabilir. Veya hükümetler, belli etnik azınlıkların dillerini kabul eder ve tanırken diğerlerinin dillerini kabul etmeyebilirler. Ayrıca hükümetler, dil eğitimini kendilerini sunmak yoluna gidebilir veya bu dili konuşan etnik grupların kendilerinin düzenlemesine bırakabilir. Bu açıdan Brass'a göre dil üzerinden uygulanan politikalara bakılarak etnik grupların siyasal başarılarına dair değerlendirmeler yapabilmek mümkündür: söz konusu etnik grupların durumunu, asimile olup olmadıklarını veya etnik bir grup olarak milli taleplerde bulunup bulunmadıklarını dil üzerinden tespit etmek mümkündür (Brass, 1991: 53).

Hükümetlerin ekonomik kaynakları ve kamu hizmeti işlerini dağıtıyor olması, toplulukların, topluluktan millete geçişlerini etkileyen bir başka faktördür. Ama hükümetin bu noktadaki politikaları, diğer iki politikanın uygulanmasından farklı olarak tamamen bağımsız bir etken olarak da görülemez. Mesela Çekoslovakya, WWII öncesi dönemde, Çeklerin Slovak bölgesine, bu bölgenin Çek bölgesiyle eşit refah şartlarına ulaşabilmesi ve eşit imkânlarla sahip olabilmesi için kaynakları o bölgeye aktarma politikaları uyguladıkları görülmüştür. Fakat Slovaklar bu dönemde Çeklere karşı Nazilerle gizli işbirliği içerisinde, ancak kendi amaçları, yani milli hedeflerine ulaşabilmek adına harekete geçmelerine engel olamadı. Savaş sonrası dönemde ise Rusya'ya karşı, Çek bağımsızlık hareketleri ile ortaklığa giderek kendi milli davalarının gerçekleşmesine imkân aramaya devam ettiler (Holmes, 1992: 216; Powel 1992: 197). Görülmektedir ki milliyetçi hareketler ekonomik ve politik taleplerle birlikte, ikisi bir arada, ortaya çıkmaktadırlar (Brass, 1991: 55).

c. Politik Durum ile Siyasal Örgütlenme

⁷ Burada toleransla kastedilen, mevzu bahis etnik grupların kurumsallıklarının devlet nezdinde kabul edilmesi veya devletin sahip olduğu tek millete dayalı sembollerin devlet nezdinden bireysel yaşantılara indirgenmesi, yani devletin tek bir milli sembolü taşımaktan vazgeçerek diğer etnik grupların varlığını zımni olarak kabul etmesidir

⁸ Kurumsal mekanizmanın etkilerine örnek olarak sayılabilecek politikalar ise öngörülen etnik sınırların idari olarak belirlenmesi, merkezi idareden ayrı idari sistem bir sistemin (otonom şekilde) kurulması ve kültürel, dil veya bölge kökenli gruplara dayalı hükümetlerle federal sistemlerin kurulmaları sayılabilir. Bu uygulamalar etnik ayrışmaların gelişmesine katkı sağlayacaktır (Brass, 1991: 51).

⁹ Eleştiriler için (Shoup, 1968; Paul, 1979)

Topluluktan millete geçiş süreci, güç için rekabet eden etnik grupların kaçınılmaz mücadelesini içerir. Etnik grup içerisinde milliyetçiliğin yükselmesi veya düşmesi, bunun gücün elde edilmesi için oluşturduğu istek ve bundan kaynaklanan taleplerin tamamı politik durumdan etkileneyecektir. Politik durum Brass tarafından üç başlıkta değerlendirilmiştir: siyasi ve sosyal güç ve organizasyonların yeniden düzenlenmesi imkânı, baskın etnik grupta yer alan elitlerin (aday) diğer etnik gruptan liderlerle güçlerini paylaşmaya istekli olmaları ve potansiyel alternatif siyasi alanların olması (1991: 55).

Erken dönemde modernleşen toplumlarda siyasi olarak örgütlenen ilk toplumlar etnik gruplardır (Hobsbawm, 1995: 65). Etnik grupların topluma dönüşmesinin ardından, politik örgütlenmelerinin olmaması, onların millet olamamasının önünde engeller çıkaracaktır. Bu dönüşüm, yani millet olmayı tercih etmek, her zaman etnik toplulukların önünde tek seçenek değildir. Zira bu topluluğu temsil eden ve çıkarlarının yerine gelmesini sağlayan siyasal bir temsilcinin zaten var olması (başarılı bir siyasal temsilcinin derin şekilde toplulukta yer alması) bu topluluğun etnik temelli bir siyasal hareket oluşturmasını engelleyecektir (Brass, 1991: 56; Vermulen ve Govers, 1997: 3-5).

Baskı gruplarının hareketleri, etnik grup için milli tanınmayı getirecek derecede olmasa da etnik grup liderlerinin etkin bir şekilde politik mobilizasyonu sağlamasını engeller. Alternatif olarak, sınıf organizasyonları, ekonomik zeminde grubun çıkarları için daha iyi mücadele etme yetisine sahip olabileceği için, grubun ilkel olan etnik politik örgütlenmelerinden daha tercih edilir olabilir (Brass, 1991: 56).

Devrim zamanlarında veya sosyal değişiminle birlikte, siyasi hareketlerin toplumda kendi zeminlerini ve toplumla olan bağlarını kaybettikleri görülür (Hobsbawm, 2003: 147). Bunu, siyasi arenanın yeniden düzenlendiği bir durum olarak görmek mümkündür. Bu yeniden düzen alma zamanlarında milliyetçi siyasi örgütlerin yükselme imkânı ile kültürel ve ekonomik isteklerle talepte bulunma şansı yakaladıkları savunulur. Bu durumda sonuçların hükümette ve yerelde elitlerin güç için rekabet etme alışkanlıklarına, elitlerin sınıflar arasında ve yeni ortaya çıkan sınıflarla aralarında kuracakları iletişimin niteliğine ve buna bağlı olarak rakip liderler ve örgütlerin beceri ve etkililiklerine göre değişebilir (Brass, 1991: 57).

Bir toplum, modernleşmenin erken dönemlerinde, bir kez toplumda yer etmiş bir politik örgütlenme üzerinden siyasi bir gelişme düzeyine ulaşmış olsa bile, ciddi ekonomik ve sosyal dönüşüm zamanlarında olsa dahi, sonuç milliyetçi çatışmaların yaşanması ve etkili bir milliyetçi hareketin ortaya çıkmasına neden olmayabilir. Buna en uygun örnek, tek parti devletlerinden gelmektedir. Toplumsal taleplerin sadece tek bir siyasal örgüt üzerinden politik arenaya iletildiği bu şartlarda, parti yapısında veya liderlik kademelerinde gerçekleşen değişimler, etnik isteklerin ortaya çıkma ihtimallerine fırsat tanır (Brass, 1991: 57). Çekoslovakya'da parti liderlerinin değişimi ile reformist bir yönetim altında Slovakların milliyetçi ve etnik temelli taleplerini sistemde dillendirebilmelerine imkân tanınmış oldu. Gorbaçov döneminde de tanınan ayrıcalıklar, Tito sonrası dönemde özgürlükçü ifadelerle büründü (Holmes, 1992: 220).

Etnik grupların milletleşmesine etki eden bir diğer politik durum faktörü, baskın elitlerin siyasal güçlerini paylaşmaktaki isteklilikleridir. Bu tür bir güç paylaşımı isteğinin olmadığı toplumlar, ayrışma ve iç savaşa varan çatışmalar yaşanabilir. Bu tür paylaşımın hoş görüldüğü toplumlarda ise etnik çatışmalara çoğulcu yaklaşımlar geliştirilmektedir (Brass, 1991: 57-58).

Rejimler, otoriter olsalar dahi, güç paylaşımı ve çoğulculukla alakalı sorunları yaşamaktan kaçamazlar. Etnik farklılıklara vurgu yapmayan, toplumun etnik farklılıklar temelinde sınıflanmadığını söyleyen Marksist ideolojisine rağmen Sovyetler

bile bu sorunlarla karşılaşmıştır. Hatta Burks'un savunusuna göre savaş yıllarında Sovyetler dahi sınıf temelleri yerine etnik temellere vurgu yapmaktan kaçamamıştır (aktaran Brass, 1991: 58).

Buna örnek olarak Sovyetler altında bir dönem geçirdikten sonra kendi aralarında, savaş yıllarından sonra ayrı bir birliktelik yaşama imkânı bulan Yugoslavya örneği verilebilir (Kappus, 1997: 97-110). Yugoslavya'da yaşayan etnik azınlıklar, bu yolla Sovyetler zamanında tuttıkları güçten daha fazlasını merkezi ve yerel olarak ellerinde bulundurma imkânına kavuştular. Öyle ki, ancak, nüfustaki temsil oranlarına göre politik güçte temsil edilecekleri ve bu gücü paylaşacakları düşünülmüştü. Fakat Yugoslav elitlerin güç paylaşımına bu kısmi yanaşmaları, etnik taleplerin karşılanmasında sorunları giderici bir etken olmamıştır. Daha sonraları Çekoslovakya'da Slovaklar, siyasal sisteme daha çok katılım imkânı ve refahtan daha çok pay alımı imkânına kavuşmuş olsalar da, etnik taleplerini ifade etmekten geri kalmamışlardır (Brass, 1991: 59).

Üçüncü politik durum ise bir etnik grubun alternatif politik arenaya geçişinin mümkün olup olmadığı ve dolayısıyla bu geçişin mal olduğu sonuçları/yükümlülükleri üstlenip üstlenemeyeceklerine ilişkindir (Brass, 1991: 60). Coğrafi olarak bir bölgeye toplanmış azınlıklara sahip, merkezileşmiş ve üniter devletlerde, azınlıkların taleplerinin yeterince karşılanmadığı zamanlarda, azınlıkların talepleri idari ve siyasi olarak gücün yerelleştirilmesi ve bölgeselleştirilmesi olacaktır (Drummond, 1977: 376). Buna örnek, 1970'lerde Birleşik Krallıkta İskoçya ve Galler bölgelerine yasama ve bölge meclislerinde tanınan ayrıcalıklardır. Yani, coğrafi olarak bir bölgede yoğunlaşmış etnik grupların bulunduğu çok etnikli federal sistemlerde, yerel etnik gruplar yerel idari sistemde daha fazla güç talep ederler ve yerel-federal sınırların etnik sınırlarla örtüşecek şekilde tekrar çizilmesi gerektiğini savunurlar. Bundan başka, yerel düzeyde baskın olan etnik grupla mücadele etmek zorunda kalmış, rekabete tabii olan diğer etnik gruplar merkezi idareden kendilerini bu baskın etnik gruba karşı korumaları için talepte bulunabilirler (Brass, 1991: 60).

Çok etnikli toplumların sorunlarına federal çözümler, siyasi esnekliğin sağlanması ve azınlık etnik gruplar eşliğinde eski politik arenanın yeniden şekillenmesi veya sil baştan yeni bir sistemin kurulmasına dair imkânlar sunmasıdır. Bunun yanında azınlık grupların faaliyette bulunacakları alternatif politik arenaların sunulması da bulunur. Özetle, Brass, siyasi arenayı yeniden şekillendirmenin şu durumlarda en iyi işlediğini savunur (1991: 60):

- Göreceli olarak siyasal rekabete ve pazarlığa açık bir sistemin olduğu,
- Federal, yerel ve bölgesel birimler, her kademesinde bir etnik grubun olduğu ama birinin tamamen tüm güce sahip olmadığı bir sistemin var olduğu,
- Etnik grupların bir ve ikiyle sınırlı olmadığı, daha fazla etnik grubun olduğu,
- Etnik çatışmaların üniter ve federalistler arasında ideolojik anlaşmazlıklar ortaya çıkarmadığı durumlarda,
- Harici güçlerin müdahil olmaktan kaçındığı.

Bu şartlar sağlanmadığında veya tıkandığında federalist çözümler çökebilir ve iç savaş veya ayrışma ortaya çıkar. Ancak bu şartlar federalist çözümlerin etnik çoğulculuğa uygulanmadığı ve desentralizasyonun çok az miktarda gerçekleştirildiği Yugoslavya'da Avusturya Macaristan'da olduğu gibi gerçekleşmemiştir; bu sebeplerle bu bölgelerde ayrılıkçı ve irridentist hareketlerin devamlılığı sürmüştür (Brass, 1991: 61).

Fakat ayrılıkçı stratejiler gütmek yüksek maliyetler içerir. Buna, var olan sistem içerisinde güce ulaşma yolları tıkanmadığı ve kendi çıkarları doğrultusunda harici

müdahaleler açıkça gelmediği müddetçe elitlerin yeltenmesi pek muhtemel değildir. Alternatif olarak aslında bu etnik grupların otonomi, kendi kendini yönetme veya konfederasyon gibi, var olan çok milletli sistem içerisinde kendilerine yer araması beklenir. Batı Avrupa'da milliyetçi hareketlerin liderleri, genellikle bu şartlar altında tercihlerini yapmışlardır. Özellikle Sovyetlerde Gorbaçov döneminde, milletler teker teker ayrılma veya var olan sistem içerisinde ayrıcalıklı bir yer alarak devam etme ayırımına muhatap olmuşlar, ikisinden birisini tercih etmeye zorlanmışlardır (Brass, 1991: 61).

Sonuç ve Eleştiriler

Brass, etnik farkındalığın bir kez toplumdaki elitler arasında çatışma başladığında dahi ortaya çıktığını iddia etmektedir. Bu görüş, etnik toplulukların ortaya çıkma sebeplerini tek bir bakış açısına indirmediği için eleştirilebilir. Ekonomik ve sosyolojik süreçlerin, rekabet eden insan gruplarının mücadelelerine indirgenmesi, derin sosyal süreçleri göz ardı etmek anlamına gelecektir. Mesela Brass, çalışmasının en başından etnik gruplara ait olma hissini, neden tarih boyunca sosyal toplumların vazgeçemediği bir yönü olduğuna dair açıklamalar getirmeye çalışmaktan kaçmaktadır. En basit ifadeyle, bir insanın etnik aidiyeti veya atalarının mirası için bile kendi menfaatlerinden nasıl vazgeçebildiği sorusuna herhangi bir cevap aramamaktadır.

Ayrıca etnik topluluğa dönüşme sürecini irdelerken bunu sadece topluma hâkim olan elitler üzerinden açıklamaya çalışması da zayıf bir yön olarak eleştirilebilir. Zira toplumların yapıları, elitler ve elit olmayanlar veya yönetenler ve yönetilenler olarak basit bir şekilde ikiye ayıramayacak kadar karmaşıktır.

Buna ek olarak elit grupların çıkarlarının bir noktada uzun bir süre yoğunlaştığını görmek pek mümkün değildir. Elitlerin çıkarları belli dönemlerde bir noktada iken başka dönemlerde daha farklı noktalara kayabilirken; bu çıkarlar çerçevesinde şekillenen toplumların bunun karşılığında bir tepki gösterip göstermediğine dair bir ifadeye yer verilmemektedir. Elitlerin çıkarlarının değişmesi, halkın etnik aidiyetlerinin de değişeceği anlamına mı gelmektedir, bilinemez.

En başında araştırılması gereken konulardan bir tanesi elitlerin kim olduğudur. Brass, bahsettiği toplumlarda elitlerin kimler olduğu konusunda herhangi bir tanım veya kısıtlama vermekten kaçınır. Ancak verdiği örneklerden elitlerin kimi zaman toprak sahipleri, kimi zaman askerler, kimi zaman ruhban sınıfı olduğu çıkarılabilir. Sadece, bunların ortak noktaları topluma hâkim olan otoriteyi ellerinde bulundurmalarıdır. Fakat bir elit grubun tamamen birleşik ve belli çıkarlar etrafında bütünleşmiş insanlar grubu olduğundan bahsetmek basite kaçmak olacaktır. Bu elit grupların kimler oldukları belki kestirilebilir, fakat elitlerin hangi çıkarlara ne şekillerde karar verdikleri, kimlerin bu konularda nasıl etkili oldukları gibi farklı soruların cevapsız kaldığı görülmektedir. Aslında bu soruların cevaplanması bile, etnik gruplara yöne veren elit grupların, içerisinde yer aldıkları etnik gruptan daha önce çıkarlar etrafında bütünleşen ayrı "bir etnik grup" olup olmadıkları sorusunu da sordurur. Yani, özetle, elitler, üzerinde yükseldikleri elit grupları, kendi elit gruplarına daha fazla adam kazandırmak için mi çevrelerinde toparlamaktadırlar, sorusu kritik öneme sahip gözükmemektedir. Aslında analiz edilmesi gereken konu elit grupların nasıl ortaya çıktığıdır; en başında elit grupları, gerçekte, Brass'ın tanımlamalarına göre, kültür faktörünü kullanarak toplumun kalanından ayırdıkları etnik gruptan ayırmanın imkânı yoktur. Elit grupların kendileri de aslında birer etnik gruptur ve sadece çevrelerine halk kalabalıklarını toparlamaktan başka bir şey de yapmazlar. Bu anlamıyla Brass'ın tanımı kısır döngüye girerek devinimini sonlandırır.

Brass, geliştirdiği fikirlerde etnik gruplaşmayı aslında iki noktadan değerlendirir gözükmektedir. Daha açık bir ifadeyle, Brass, etnik toplulukların etnik gruplara dönüşmesinde merkeze yerleştirilen birincil bir farklılığın yanında, bunun çevresine yerleştirilen ikincil destekleyici bir farklılıktan bahseder. Bunlar genellikle dil ve dindir; modern öncesi zamanlarda genellikle din merkezde iken modern zamanlarda dil merkeze geçer ve çevresine eğitim, istihdam veya din gibi yardımcı toplar, gözükmektedir. Bu ifade, etnik sınırların ve tanımlamaların zamanla içerisinde değiştiğini savunan görüşlere (Nagel, 1994: 152-153) uygunluk gösterir. Buradan hareketle birincil ve ikincil farklılıkların değişmesi ile etnik sınırların tanımlarının değiştiğini iddia edebiliriz.

Kaynakça

- Barth, Fredrik (1969) *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, Little& Brown Co. Boston.
- Brass, Paul (2010) Introduction, (ed.) Paul Brass, içinde *Routledge Handbook of South Asian Politics: India, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, and Nepal*. Routledge Publication, Taylor and Francis Group, NY, pp. 1-24.
- Brass, Paul (1991) *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison*, SAGE Publication, India.
- Brubaker, Rogers (2004) *Ethnicity without Groups*, Harvard University Press, USA.
- Brubaker, Rogers (2013) Language, Religion and the Politics of Difference, *Journal of the Association for the Study of Ethnicity and Nationalism*, Nations and Nationalism 19 (1) p. 1-20.
- Brunet-Jailly, Emmanuel (2017) Languages, Nation and States, Border and Borderlands: A Critical Assessment, (ed.) Tomasz Kamusella, Motoki Nomachi and Catherine Gibson, *Central Europe Through the Lens of Language and Politics: On the Sample Maps from the Atlas of Language Politics in Modern Central Europe*, Slavic-EurAsian Research Center, p. 9-27.
- Dorian, Nancy, C. (1999) Linguistic and Ethnographic Fieldwork, içinde (ed) Joshua A. Fishman, *Handbook of Language and Ethnic Identity*, Oxford University Press, NY, p. 25-41.
- Drummond, Robert (1977) Nationalism and Ethnic Demands: Some Speculations on a Congenia lNote, *Canadian Journal of Political Science*, p. 375-389.
- Duijzings, Ger (1997) The Making of Egyptians in Kosovo and Macedonia, (ed.) Cora Govers ve Hans Vermeulen, içinde *The Politics of Ethnic Consciousness*, Palgrave Macmillan Press, pp. 194-223.
- Gellner, Ernest. (1992) *Uluslar ve Ulusçuluk*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Glazer, Nathan ve Moynihan, Daniel P. (1975) Introduction, (ed) Glazer, Nathan ve Moynihan, Daniel P. içinde *Ethnicity: Theory and Experience*, Harvard University Press, pp. 12-24.
- Govers, Cora ve Vermeulen, Hans (1997) *The Politics of Ethnic Consciousness*, Palgrave Macmillian Press, NY.
- Haarman, Harald. (1999) History, içinde (ed) Joshua A. Fishman, *Handbook of Language and Ethnic Identity*, Oxford University Press, NY, p. 60-77.
- Handelan, Don (1997) Citizenship, Nationality, and Levels of Ethnicity in Israel, (ed.) Cora Govers ve Hans Vermeulen, içinde *The Politics of Ethnic Consciousness*, Palgrave Macmillan Press, pp. 310-343.
- Hobsbawm, E. J. (1995) *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mil, Gerçeklik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hobsbawm, E. J. (2003) *Devrim Çağı*, Dost Kitabevi (Çev. Sahadır Sina Şener) Haziran, Ankara.

- Holmes, Leslie (1992) Communist and post-communist systems, (ed) Hawkesworth ve Kogan, Encyclopedia of Government and Politics, Volume I, Routledge, p. 215-229
- Kappus, Elke-Nicole (1997) Changing History: Ethnic Identity Management in Trieste, (ed.) Cora Govers ve Hans Vermeulen, içinde The Politics of Ethnic Consciousness, Palgrave MacmillanPress, pp. 90-121.
- Kertzel, David I. ve Arel, Dominique (2002) Census, Identity Formation, and the Struggle for Political Power, (ed.) David I. Kertzel and Arel Dominique, Census and Identity: The Politics of Race, Ethnicity and Language in National Censuses, Cambridge University Press, NY, p. 1-27.
- Lentz, Carola (1997) Creating Ethnic Identities in North-Western Ghana, (ed.) Cora Govers ve Hans Vermeulen, içinde The Politics of Ethnic Consciousness, Palgrave MacmillanPress, pp. 31-90.
- Nagel, Joane (1994) Constructing Ethnicity: Creating and Recreating Ethnic Identity and Culture: Social Problems, Vol. 41, No. 1, Special Issue on Immigration, Race, and Ethnicity in America (Feb), pp. 152-176.
- Özkırımlı, Umut (2017). Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Paul, David (1979) The Cultural Limits of Revolutionary Politics: Change and Continuity in Socialist Czechoslovakia, Columbia University Press, NY.
- Phillipson, Robert. (1999) Political Science, içinde (ed) Joshua A. Fishman, Handbook of Language and Ethnic Identity, Oxford University Press, NY, p. 94-108.
- Powel, G. Bingham (1992) Liberal Democracies, (ed) Hawkesworth ve Kogan, Encyclopedia of Government and Politics, Volume I, Routledge, p. 195-214
- Safran, William (1999) Nationalism, içinde (ed) Joshua A. Fishman, Handbook of Language and Ethnic Identity, Oxford University Press, NY, p. 77-93.
- Shoup, Paul. (1968) Communism and Yugoslav National Question, Columbia University Press, NY.
- Smith, Anthony D. (1986) Ulusların Etnik Kökeni, Dost Kitabevi Yayınları, Aralık 2002.
- Walker, Iain ve Smith, Heather J. (2002) Relative Deprivation: Specification, Development, and Integration, Cambridge University Press, UK.
- Warminska, Katarzyna (1997) Polish Tartars: Ethnic Ideology and StatePolicy, (ed.) Cora Govers ve Hans Vermeulen, içinde The Politics of Ethnic Consciousness, Palgrave Macmillan Press, pp. 343-367.
- Vermeulen, Hans ve Govers, Cora (1997) From Political Mobilization to the Politics of Consciousness, (ed) Cora Govers ve Hans Vermeulen içinde The Politics of Ethnic Conscious, Palgrave Macmillan, p. 1-31.